

KATEDRA SOCIOLÓGIE
Univerzita Komenského
v Bratislave

Priestorová nerovnosť – zlá a dobrá adresa

ROMAN DŽAMBAZOVIČ

SOCIÁLNE STRATIFIKAČNÍ VÝZKUM

12.11.2024

„ ... vzťah k priestoru je na jednej strane podmienkou a na druhej strane symbolom vzťahov k ľuďom“
G. Simmel /Cudzinec: 26/

Priestor (rôzne úrovne – geografické územie, sídlo, **lokalita /susedstvo/**)

Priestorová diferenciácia ako aspekt nerovností (medziregionálna, medzisídlná, **vnútrosídlná**)

Priestor ako kľúčový aspekt sociálnych nerovností (a sociálnej stratifikácie):

- . **dôsledok** sociálnych nerovností
- . zdroj (nástroj) **vzniku** a **reprodukcie** sociálnych nerovností

Dobrá a zlá adresa (pokúsme sa o vymedzenie – dimenzie/indikátory)

Príklad aplikácie na regionálne disparity

Centrum – Periféria / Rozvinutý – Nerozvinutý / Stagnujúci - Zaostávajúci /
Marginalizovaný – Nemarginalizovaný región

Prepracovaná metodika a veľké množstvo faktorov a indikátorov:

- demografické
- ekonomické
- kultúrne
- civilizačno-infraštruktúrne
- environmentálne

. *multidimenzionálny charakter regionálnej (ako aj priestorovej) diferenciácie*

Dimenzie sociálno-priestorovej (ne)rozvinutosti

- 1. Sociálno-ekonomická dimenzia:** vysoká miera (dlhodobej) nezamestnanosti, vysoký podiel poberateľov sociálnych transferov, slabé podnikateľské prostredie, nevýhodná štruktúra výroby (monoindustriálny alebo poľnohospodársky charakter), nevyhovujúca kvalifikačná a zamestnanecká/profesijná štruktúra populácie, nízky prílev zahraničných investícií, ...
- 2. Sociálno-demografická dimenzia:** „nepriaznivá, problémová“ demografická štruktúra populácie (prestarnuté obyvateľstvo alebo vysoký podiel detí), nevyhovujúci podiel medzi ekonomicky aktívnou a inaktívnou časťou populácie, nízka vzdelanostná úroveň, migrácia obyvateľstva s vysokým „ľudským potenciálom a kapitálom“ z regiónu, horší zdravotný stav, nižší vek dožitia, záporný migračný prírastok, nízka hustota osídlenia, ...

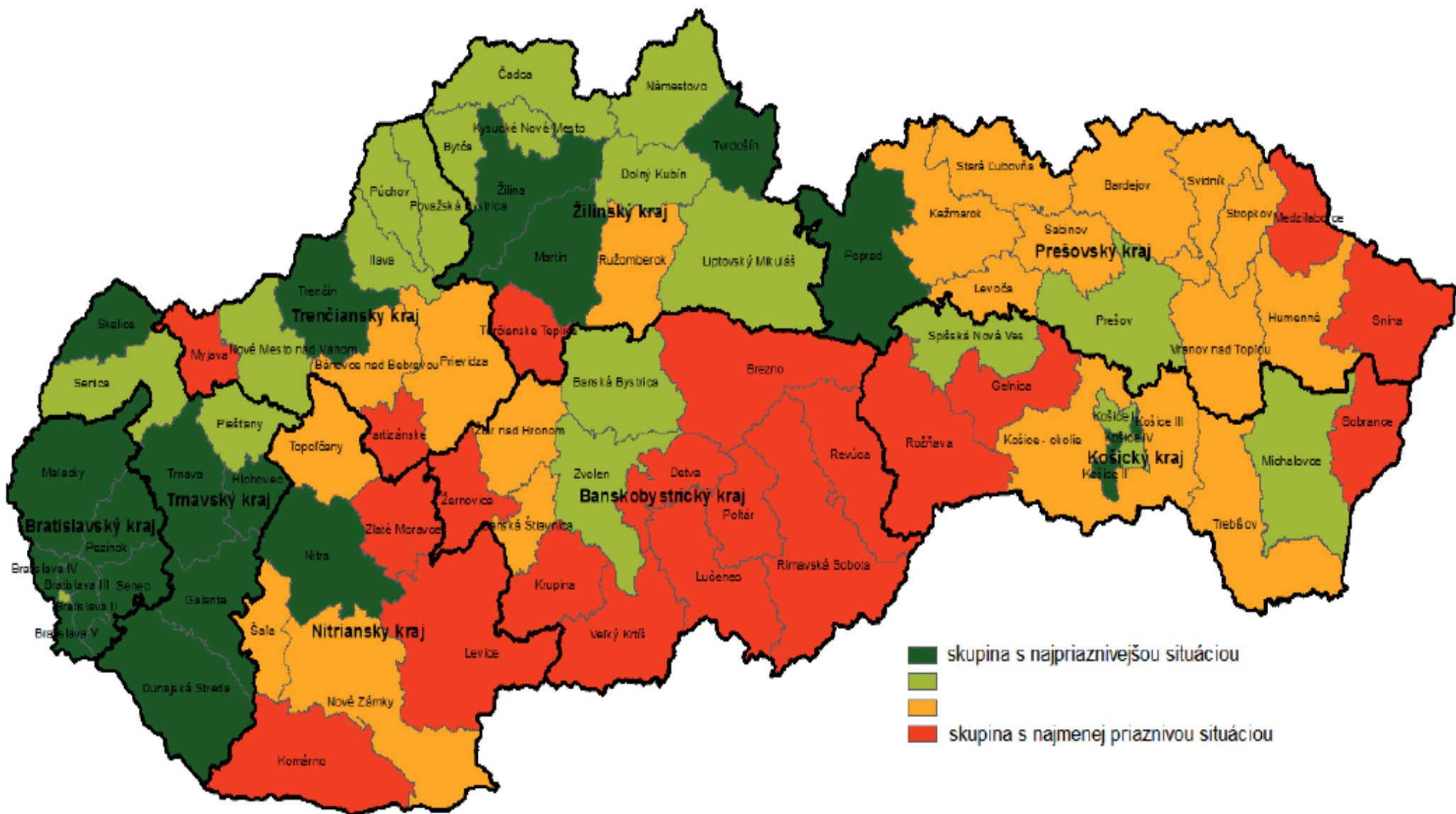
3. Civilizačno-infraštruktúrna dimenzia: bývanie (nevyhovujúci charakter a nízka kvalita bytového fondu, nedostatočná bytová výstavba, vysoký podiel neobývaných bytov,..), slabá technická infraštruktúra (nízka miera plynofikácie, telefonizácie, napojenosti na ústredné kúrenie, kanalizáciu, internetizácia, ...), slabá dopravná sieť a infraštruktúra, nízka úroveň sociálnej infraštruktúry (menšia možnosť kvalitného vzdelávania, spoločenského a kultúrneho vyžitia), ...

4. Samosprávna a organizačná dimenzia: absencia sociálnych subjektov schopných i ochotných prevziať iniciatívu a zodpovednosť pri aktivizácii a hľadanií východísk z marginality, nízke zapojenie do partnerstiev, ...

5. Etnicko-kultúrna dimenzia: etnicky heterogénna štruktúra obyvateľstva – s vysokým zastúpením rómskej populácie, konfesijná štruktúra, autochónnosť, ...

6. Sociálno-priestorová dimenzia: marginalizované regióny sú iba zriedkavo vnútorne celé marginálne – sleduje sa rozloženie marginálnej pozície, ...

Sociálna marginalita okresov SR (Gajdoš - Moravanská, 2019)

Rezidenčná segregácia v lokalite

. oddelenie a koncentrácia diferencovaných kategórií obyvateľstva do rozdielnych obytných oblastí

Faktory rezidenčnej segregácie:

1. sociálna trieda (SES)
2. rasa (etnikum)
3. fáza životného a rodinného cyklu
4. konfesijná príslušnosť
5. životný štýl

Kontextuálne faktory – bytová politika a trh s nehnuteľnosťami, územné plánovanie, sociálna/verejná politika, prax samospráv vo vzťahu k sociálne oblasti, diskriminácia, miera sociálnej dištancie, praktiky sociálneho vylúčenia ...

Podoby rezidenčnej segregácie

- . **dobrovoľná** – separácia (*communities of choice*)
- . **nedobrovoľná** – segregácia (*communities of fate*) (Jordan, 1996)
- . odlúčené vs. vylúčené lokality/komunity/susedstvá

Špecifické formy rezidenčnej segregácie:

- . suburbanizácia a gentrifikácia (citadela, gated communities, uzavreté rezidenčné areály, enklávy elít, satelity, vilové štvrte, ...)
- . getoizácia (geto, slum, marginalizované rómske komunity)

Gentrifikácia

- privatizácia verejného priestoru – prostredníctvom investícií do verejného (obchody, nákupné strediská, občianska vybavenosť) a privátneho priestoru (výstavba nových bytov a zakúpenie a následná renovácia starých mestských budov investormi)
- skvalitňovaním mestského prostredia – „oživenie“ priestoru
- výsledok – vzájomne sa ovplyvňujúce demografické, ekonomické a sociálne zmeny
  - . prílev zväčša majetného obyvateľstva do centrálnych častí miest
  - . zvyšovaním nákladov dochádza k vytlačaniu pôvodného obyvateľstva z mestských centier
  - . vylúčenie najslabších príjmových skupín a vylúčených komunit
  - . budovanie exkluzívnych komerčných priestorov miest (komercializácia)
  - . koncentrovanie pôvodného obyvateľstva do predmestských zón, mestských sídlisk alebo ich migrácia do vidieckych sídiel

Slavín (BA) (photo: Samuel Tomášik) - citadela

Trenčín (photo: Luptáková) – gated communities

Bratislava – dobré adresy

Bratislava – širšie centrum (photo: Nikola Perháčová) - gentrifikácia

Rovinka (photo: Brigita Bottová) – suburbanizácia (satelit, gated communities)

Bratislava (Pentagon) photo: Samuel Tomášik, Marcel Ježík

Richňava (photo: Nikola Perháčová) **Nálepково** (photo: Daniela Kollárová)

Nový Dvůr (photo: Anna Kubalová) – infraštruktúrne vylúčenie

Nedobrovoľná rezidenčná segregácia

- vylúčené susedstvá, deprivované, marginalizované komunity, geto, hypergeto, inner city, pockets of poverty, underworld, abandoned city – *divided city* (Marcuse, 1993)
- nedobrovoľná rezidenčná segregácia ako aspekt sociálnej exklúzie a reprodukovanie situácie vylúčenia (multidimenzionalita, aktér, dynamika, ...)
- fyzické, sociálne, mentálne a symbolické vymedzenie priestoru a jej dôsledky

Špecifiká na Slovensku:

Kombinácia etnickej ako i sociálno-triednej (sociálno-ekonomickej) segregácie.

Etnický princíp – plánovaná (riadená) segregácia a snaha izolovať kolektívitu

(Gabal, 2006; Mušíňka, 2006). Kontrolný mechanizmus a uplatňovanie moci.

Výraz morálneho diskurzu (Levitas, 2000) – stigmatizácia a obviňovanie obetí.

Verejný diskurz – boundary work (Lamont 2001)

Vytváranie symbolických hraníc (dôsledok: procesu „kategorizácie“ – klasifikácia a identifikácia rozdielností /Payne/; vymedzovania identít – podobnosti a diferencie /Jenkins, 1996/; utvárania morálnych a sociálnych hraníc)

- ***dobrovoľné odlúčenie***: slobodná voľba /statusový symbol/
  - . vyšší SES
  - . dôraz na súkromie, poriadok a individuálne bezpečie (morálne hranice)
  - . obraz kolektívnej organizácie individuality (kultúrne hranice)
- ***nedobrovoľné vylúčenie***: slobodná voľba /tlak vonkajších okolností a diskriminácia zo strany širšieho prostredia, dôsledok ale aj zdroj nerovností, zlyhanie mechanizmov inklúzie/
  - . nižší SES
  - . dôraz na negatívne stránky života „komunity“ a negatívne „osobnostné črty“
  - . obraz zlyhania

Charakteristiky hypersegregovaných osídlení a dôsledky „geto existencie“

Dôsledky na rôznych úrovniach:

- ***adaptácia na situáciu sociálneho vylúčenia*** (napr. kultúra chudoby /Lewis, 1966/, code of street /Anderson, 1999/, street culture) – nevyužitelnosť vo väčšinovej spoločnosti
- ***„mentality“*** – nedôvera, individuálna anómia, bezmocnosť, nezačlenenosť, fatalizmus, nepriateľstvo, strach, cynizmus, nízke sebavedomie, mačizmus, boj o uznanie a pozornosť, ... (napr. Lewis, 1966)
- ***úpadok sociálnej organizácie*** (sila a vzájomná previazanosť rôznych sociálnych sietí; miera osobnej zodpovednosti obyvateľov vzhľadom k problému spoločného spoluzitia a stupeň participácie na aktivitách dobrovoľných asociácií ako aj formalizovanejších inštitúcií) – úpadok hard skills ale i zníženie soft skills (Wilson, 1987, 1996) – prestáva byť funkčnou komunitou (Bauman, 2003)
- ***odlišná forma sociálnej organizácie*** (systém paralelných inštitúcií – zdvojovanie inštitúcií – vznik štrukturálnej závislosti) (Whyte, 1965, Wacquant, 2008)

- absencia *modelov správania využiteľných v majoritnej spoločnosti, pozitívnych vzorov a „odstrihnutie“ od príležitostí a šancí* (dvojnásobné znevýhodnenie /Wilson, 1997/)
- nižšia miera *sociálnej kontroly a znižovanie ochoty pomôcť* (Sampson, 1986)
- *sociálna izolácia a stigmatizácia priestoru* – sociálna segregácia (vytyčovanie sociálnych hraníc, symbolickosť kontaktu) – priestorové bariéry sa stávajú sociálnymi („Stigmatizácia územia symbolicky degraduje všetkých, ktorí na nej žijú.“ /Bourdieu, 1993/) – *obmedzený a limitovaný sociálny „svet“*
- potlačovanie rozdielov v prospech *jednotnej identity* (skupinová symbolická stigma)
- minulosť: nástroj kontroly a izolácie vs. priestor vzniku komunity – *súčasnosť*: sociálne agregáty, ktoré nikto nekontroluje a stali sa bojiskom vylúčených (skladiskom nepotrebných) (Bauman, 2003)
- no go areas (no go in / no go out) – **NO EXIT ZONE**

Odňatie slobody a imobilizácia („väzenie bez múrov“), obmedzenie životných šancí, sociálne vylúčenie a reprodukovanie znevýhodneného postavenie.

Výsledok ekonomických, politických a kultúrnych mechanizmov.

Komunita a susedstvo ako faktory medzigeneračného prenosu nerovností

Faktory, ktoré vplývajú na neskoršiu úspešnosť detí v období mladosti a dospelosti:

- *Kvalita susedstva počas detstva* (stupeň, kvalita a dostupnosť komunitnej pomoci pre rodiny s deťmi, kvalita vrstovnickej skupiny, rola sociálnych modelov, v ktorých dieťa vyrastá, sociálna organizácia susedstiev, kvalita sociálnej kontroly)
- *Kvalita školy počas detstva* (typ navštevovanej školy, jej kvalita, dostupnosť)
- *Kvalita starostlivosti o dieťa* (inštitúcie a organizácie zaoberajúce sa starostlivosťou o deti, resp. poskytujúce služby pre rodiny s deťmi, neziskové organizácie a občianske združenia, materské centrá, predškolské zariadenia)
- *Kvalita ďalších inštitúcií súvisiacich s deťmi a rodinou súvisiace inštitúcie*: kvalita verejných knižníc, rekreačných programov a aktivít (mládežnícke organizácie, rôzne kurzy, záujmové združenia, športové aktivity, umelecké a divadelné aktivity), parky, náboženské organizácie, sociálny servis a sociálny pracovníci.

Aký významný je tzv. *neighbourhood effect* (vplyv susedstva) či *area effect* (vplyv lokality)?

Negatívne charakteristiky/ukazovatele znevýhodnených lokalít

Fyzické prostredie	Súkromné služby	Verejné služby	Pocit moci, kontroly a inklúzie	Sociálna organizácia	Sociálny poriadok
prázdne byty a obchody	nie sú banky	absencia škôl	pocit úpadku územia	redukované sociálne siete	vysoká kriminalita
poškodené a prázdne budovy	málo obchodov a služieb	nízky štandard bývania a infraštruktúry (bez opráv)	nedôvera v poskytovateľov verejných služieb	izolácia	hluk
neporiadok/ odpadky	vysoké ceny v obchodoch	neefektívny environmentálny servis	pocit menejcennosti	nejednotná komunita	rýchla jazda na bicykli/aute
vyhodené domáce smeti			nízka miera interpersonálnej dôvery	nedôvera v susedstvo	zastrašovanie a agresia
vraky automobilov			nízka úroveň kúpyschopnosti		predaj drog
použité injekčné striekačky			zlá povest' územia		vysoký stupeň záškoláctva
vlámania/ lúpeže			vysoký rozsah psych. chorôb		deti a mládež bez dozoru dospelých
zničené autobusové zastávky			viac závislostí		zatúlané psy
neudržiavané trávnaté plochy					

Ďakujem za pozornosť.

roman.dzambazovic@uniba.sk